

מבוא

אף על פי שרוב ההיסטוריונים מסכימים בשאלת חשיבותו של הספורט בכלל ושל הכדורגל בפרט בחברות של אמריקה הלטינית, מעט מאוד נכתב על אתניות ועל ספורט בחברות מהגרים כמו ארגנטינה וברזיל.¹ תופעה זו ראויה לציון משום שהתפקיד שממלא הכדורגל בחברה, וכן בבנייתן ובעיצובן מחדש של זהויות לאומיות, אתניות, מעמדיות ומגדריות, כבר התבסס היטב במחקר. בד בבד, היסטוריונים של הספורט באמריקה הלטינית אינם מקדישים די תשומת לב להיבט האתני של הספורט – אלא אם כן הוא נוגע לשחקנים ממוצא אפריקאי או ילידי. כך גם ההיסטוריה החברתית של היהודים באמריקה הלטינית, הנכתבת בעיקר לצריכה קהילתית פנימית, נוטה להזניח היבטים רבים מן התרבות העשירה של חיי היומיום בבואנוס איירס אשר נוצרה בידי מהגרים יהודים וצאצאיהם, ובמיוחד יהודים שאינם חברים במוסדות הקהילה. נתח גדול מדי של ההיסטוריוגרפיה

1 לסקירה כללית על חשיבותו של הספורט באמריקה הלטינית, ראו, לדוגמה: Joseph L. Arbena, ed., *Sport and Society in Latin America: Diffusion, Dependency, and the Rise of Mass Culture*, New York: Greenwood, 1988; Rory M. Miller and Liz Crolley, eds., *Football in the Americas: Fútbol, Futebol, Soccer*, London: Institute for the Study of the Americas, 2007; Tony Mason, *Passion of the People? Football in South America*, London: Verso, 1995; Pablo Alabarces, ed., *Peligro de gol: estudios sobre deporte y sociedad en America Latina*, Buenos Aires: CLACSO, 2000; Joshua H. Nadel, *Fútbol: Why Soccer Matters in Latin America*, Gainesville: University Press of Florida, 2014.

של היהודים באמריקה הלטינית התמקד באנטישמיות. עלינו לשחזר, ויפה שעה אחת קודם, גם משהו מעולמם של יהודי אמריקה הלטינית ומן התפקיד הפעיל שמילאו בעיצוב התרבות המקומית למטרותיהם. כך אפשר לראות כי בשנים האחרונות פורחת היסטוריוגרפיה שונה של יהודי ארגנטינה, כזאת שחוקרת את הלך חשיבתם של היהודים ואת הישגיהם יותר מאשר את השנאה שהובעה כלפיהם. מנקודת המבט החדשה הזאת, היהודים אינם משתתפים פסיביים או קורבנות, אלא נוטלים חלק פעיל בקביעת אופי יחסיהם עם הרוב הלא־יהודי במדינה.²

ספר זה מתמקד בתולדותיו של "קלוב אתלטיקו אטלנטה" (CAA – Club Atlético Atlanta), מועדון כדורגל הפועל בשכונת ויז'ה קרספו בבואנוס איירס, ובכדורגל כאפיק מועדף לגיבוש זהויות אתניות ולאומיות בארגנטינה. אף שאוכלוסייתה מונה קבוצות אתניות רבות, נחשבת ויז'ה קרספו זה שנים – יחד עם אוֹנְסָה – בעיני יהודים ולא־יהודים כאחד, לשכונה יהודית, עד כדי כך שאחד מכינוייה הוא ויז'ה קרעפּלֶעך. במחצית השנייה של המאה העשרים ובראשית המאה ה־21 היוו היהודים שיעור ניכר מאוהדיו של אטלנטה, ממנהליו ומנשיאיו, עד כדי כך שאוהדי קבוצות יריבות קוראים לעתים סיסמאות אנטישמיות במהלך משחקים. למועדוני כדורגל אחרים בבואנוס איירס, כמו ריבר פלייט, יש אולי אוהדים רבים יותר בקרב היהודים – במיוחד המועדונים האמידים יותר בעשורים האחרונים – אך אטלנטה היה מאז ומעולם מוקד המשיכה העיקרי ליהודים "חולי כדורגל" בבואנוס איירס, ומועדון הכדורגל המקצועני היחיד שנחשב ל"יהודי".

בהעדרן של מונוגרפיות אקדמיות קודמות המוקדשות למועדון הכדורגל הזה (או של מועדוני כדורגל אחרים בארגנטינה), יסקור הספר את ההיסטוריה של אטלנטה ושל אוהדיו כדרך לבחינת השתלבותם

החברתית של המהגרים היהודים ושל צאצאיהם שנולדו בארגנטינה, בתוך מרקם החיים העירוני של המקום שזכה בעבר לכינוי "הכפר הגדול" (la Gran Aldea). אני סבור שלדור הראשון לאותה הגירה, ההשתייכות למועדון הייתה דרך להפוך לארגנטינים. ביסודו של דבר, ספורט אינו רק סמן של זהות חברתית שכבר התבססה, אלא גם אמצעי ליצירת זהות חברתית חדשה.³

לדור השני, יליד ארגנטינה, שהיה מוכן לשלב את הזהות הלאומית הארגנטינית בתוך הפסיפס התרבותי שלו, בחיפוש אחר ניידות כלפי מעלה, החברות במועדון הייתה גם דרך לשמירה על מרכיב זהות אתנית יהודית, ואילו לדור השלישי זו הייתה בראש ובראשונה מסורת משפחתית (ראו תמונה 1). זוהי הוכחה נוספת לטעון שלפיו "מבחינה היסטורית, הכדורגל הציע זירה שבה קבוצות אתניות או חברתיות אחרות יכולות לאשש את זהותן, אך גם להשתלב בתוך האומה – ולא רק בכפוף לתנאיה של האליטה".⁴ הכדור הנודד בוחן כיצד גיבשו יהודי ארגנטינה את זהותם הלאומית והאתנית בתוך אצטדיון הכדורגל ומחוצה לו, ועוקב אחר התפתחותן של הזהויות הללו לאורך השנים.

מחקר זה טוען גם כי אטלנטה היה אחד המרחבים היחידים לאינטראקציה בין יהודים ללא־יהודים, בין יהודים בעלי שיוך קהילתי־מוסדי ליהודים נטולי שיוך כזה, בין ציונים ללא־ציונים ובין אשכנזים לספרדים. מבחינה זו היה אטלנטה ל"סוֹסִיֹּס" (Socios, חברי המועדון) שלו, כמו מועדוני כדורגל רבים אחרים, סמן זהות בין־דורי ותת־תרבותי.⁵

- Jeremy MacClancy, "Preface", in *Sport, Identity and Ethnicity*, ed. 3
J. MacClancy, Oxford: Berg, 1996, p. 3
- Rory M. Miller, "Introduction", in *Football in the Americas*, ed. 4
Rory M. Miller and Liz Crolley, 23
- John Goldhurst, *Playing for Keeps. Sport, the Media and Society*, 5
Melbourne: Longman Cheshire, 1987, p. ix

תמונה 1: משפחת פריד: דור שלישי לאוהדי אטלנטה;
קרובי משפחתו של המחבר
צילום: בני פריד

הספר הזה מבוסס על קשת רחבה של מקורות ראשונים ומשניים, ביניהם פרוטוקולי הנהלת אטלנטה (*Actas de las Comisiones*), הדרו"חות השנתיים של המועדון (*Memorias y Balances*), עיתונות התקופה ונתונים משאלון שעליו ענו יותר מחמישים אוהדי אטלנטה. מחקר זה תורם להבנתן של סוגיות הקשורות לאתניות, לאינטגרציה חברתית, לזהויות היברידיות ולקונפליקט בין-דורי בתוך הקונטקסט של ארגנטינה המודרנית. נוסף לכך הוא מציע נקודת מבט חדשה על תפיסות מתחרות של ה"אַרְחָנְטִינִיָּדָר" (הזהות הקולקטיבית הארגנטינית) על המגרש ומחוצה לו. זה אף חלק מניסיון של חוקרים שונים בשנים האחרונות לנתח אגודות ספורט, ניסיון המשקף את ההכרה בכך שמועדונים כאלה – על תרבותם ופעילותם הפוליטית הפנימית, על יחסיהם עם ארגונים קהילתיים אחרים, ועל ההיסטוריות והמסורות שלהם – הם בהחלט זירה חברתית ופוליטית

שראוי לחקור אותה. אלא שעד היום, אם בכלל, התמקדו החוקרים אך ורק ב"חמשת הגדולים" מבין מועדוני הכדורגל: ריבר פלייט, בוקה ג'וניורס, ראסינג, אינדפנדינטה וסן לורנסו. בעצם, אפילו המועדונים הללו, בעלי השם העולמי, מעולם לא עמדו במרכזו של מחקר היסטורי מעמיק.

המחקר האקדמי על הכדורגל בארגנטינה נותר דל להפתיע עד לאחרונה. בין היוצאים מן הכלל אפשר לציין את עבודותיהם של האנתרופולוג אדוארדו אַרְקֵטִי, שפרץ את הדרך לדיון על מגדר וזהות לאומית בכדורגל; הסוציולוג פבלו אַלאבארסֶס, שניתח כיצד רקחו העיתונאים מיתוסים מורכבים על ייחודיותו של הכדורגל הקריאולי (criollo – הילידי) לעומת הכדורגל האירופי; וההיסטוריון חוליו פרידנברג, הראשון שפרסם היסטוריה חברתית של הכדורגל בבואנוס איירס בשלב החובבני שלו – כלומר, משלהי המאה התשע-עשרה ועד ראשית שנות השלושים של המאה העשרים.⁶

את המשפט הבא מצאתי באחד מאתרי האינטרנט: "אטלנטה אינו ויז'ה קרספו, אבל ויז'ה קרספו לא תהיה ויז'ה קרספו אלמלא אטלנטה. השכונה והמועדון חד הם מבחינות רבות".⁷ הנחת היסוד הזאת נגועה אמנם בלשון ההפרזה האופיינית לאוהדי כדורגל, אך היא אינה נטולת בסיס. הכדורגל בוויז'ה קרספו שיחק תפקיד מרכזי בהתפתחותן של נאמנויות שכונתיות, והוא שזור בהיסטוריה של השכונה. באמצע שנות השלושים התהדרה ויז'ה קרספו בלא פחות מאשר חמישה-עשר מועדונים המוקדשים לענף ספורט זה, יותר מכל שכונה אחרת. שמותיהם של שלושה מועדונים גדולים לפחות (ארחנטינוס ג'וניורס,

6 ראו, לדוגמה, Eduardo P. Archetti, *Masculinities: Football, Polo and Tango in Argentina*, Oxford: Berg, 1999; Pablo Alabarces, *Fútbol y patria: El fútbol y las narrativas de la nación en la Argentina*, Buenos Aires: Prometeo, 2002; Julio D. Frydenberg, *Historia social del fútbol: del amateurismo a la profesionalización*, Buenos Aires: Siglo Veintiuno, 2011.

7 "Atlanta: Alma de Bohemios", <http://galeon.com/villacrespo/deportes/atlanta.html>, 26 במאי 2014.

צ'קריטה ג'וניורס ואטלנטה) נקשרו בשמה של השכונה בשלב כלשהו בתולדותיהם. אלא שמאז אמצע שנות הארבעים נתונה ויז'ה קרספו בשליטתו הבלעדית של אטלנטה, כך שזהויותיהם ונאמנויותיהם של רבים מהתושבים המקומיים תועלו בהתאם. אין שום דרך לכתוב את ההיסטוריה של השכונה – הנחשבת לאחת המייצגות העיקריות של המיטב שיש לבואנוס איירס להציע, כולל טנגו וכדורגל – בלי להביא בחשבון את ההיסטוריה של קלוב אתלטיקו אטלנטה. קייטאנו פֶרְנַקְאוּוִיץ'ה, היסטוריון של ויז'ה קרספו, היטיב להבהיר את הרעיון הזה: "כדי לדבר על אטלנטה יש לעקוב אחר התקדמותו של הבאריו (השכונה) שלנו, וגם של תושב השכונה אוהד הכדורגל"⁸.

מקומו המרכזי של אטלנטה בחייה של ויז'ה קרספו ובזהות הקולקטיבית של תושביה זכה להמחשה מצוינת במארכ 2009, בחגיגות הגדולות שליוו את פתיחתו מחדש, אחרי שלוש שנות השבתה, של האצטדיון הקרוי על שם נשיאו האגדי של אטלנטה, ליאון קולֶפּוֹבֶסקי.⁹ כעבור שנתיים שוב לבשה ויז'ה קרספו כחול וצהוב כדי לחגוג את זכייתה של אטלנטה באליפות הליגה השלישית (Primera B Metropolitana); אחת משתי הליגות בדרג השלישי של הכדורגל הארגנטיני, ואת עלייתה לליגה השנייה (Primera B Nacional). אוהדי אטלנטה, לכושים בחולצות ובכובעים של הקבוצה, גדשו את רחובותיה הראשיים של השכונה והתאספו בכרים ובכתי קפה סביב המגרש. באותו יום הם הניפו דגלים וקראו בפינות הרחוב: "קדימה אלופים! קדימה אלופים!"¹⁰ אטלנטה חזרה לליגה השנייה וותיקי המועדון התרפקו על זיכרונות העבר ועל היריבות הקלאסית עם צ'קריטה, או על התקופה שבה ריבר פלייט ואטלנטה שיחקו זו נגד זו באותה הליגה. קבוצת הכדורגל לא השיגה אמנם שום הישג

Cayetano Francavilla, *Historia de Villa Crespo*, Buenos Aires: Ediciones Argentinas, 1978: 59

"Rapsodia Bohemia", *Página/12*, 30 Mar. 2009 9

10 ראו, לדוגמה, "Atlanta corazón de campeón" (special supplement), *Clarín*, 8 May 2011; "Atlanta le dio un título a su propio renacer", *Perfil*, 8 May 2011

משמעותי או ראוי לציון מאז שנות השמונים, אך זהו עדיין אחד ממוקדי הזהות העיקריים לתושבי השכונה.

בד בבד, כפי שאני טוען בספר זה, אפשר בהחלט לומר שאת ההיסטוריה של החוויה היהודית בארגנטינה אי אפשר לכתוב בלי להקדיש תשומת לב מיוחדת לאטלנטה. וכך ניתן להעלות את השאלה הבאה: אם איננו יכולים לכתוב את ההיסטוריה של יהודי ארגנטינה בלי לכלול את ההיסטוריה של יהודי בואנוס איירס, ואם איננו יכולים לכתוב את ההיסטוריה של יהודי בואנוס איירס בלי לכלול את ההיסטוריה של יהודי ויז'ה קרספו, האם אנחנו יכולים לכתוב את ההיסטוריה של יהודי ארגנטינה בלי להזכיר את מועדון הכדורגל אטלנטה? הרי מועדון הספורט הזה, שנוסד ב־12 באוקטובר 1904, היה במשך יותר ממאה שנה חלק בלתי נפרד מחיי היומיום בשכונה היהודית־לאורה הזאת.

האנקדוטה הבאה עשויה להמחיש כמה מן הנקודות שאעלה בפרקים הבאים של ספר זה, באשר לחשיבותו של אטלנטה בעבור הבאריז ותושביו היהודים. אסתר רוז'נסקי, בתו של אינטלקטואל, מורה, מו"ל ואחד מחוקרי היידיש המהוללים של ארגנטינה, עבדה בשנות החמישים כמורה ליידיש. בכל יום שני היא ניצבה לפני אותה הבעיה: ילדי כיתתה רצו לדבר על חוויותיהם מיום ראשון במקום ללמוד. חלק גדול מהחוויות הללו היו קשורות למשחקה האחרון של קבוצת הכדורגל השכונתית, קבוצתו של המועדון שאליו השתייכו רבים מהבנים. לרוז'נסקי היה רעיון: הם ידברו על המשחק, אך בתנאי שיעשו זאת ביידיש. התעלול שלה, כך סיפרה לי בחיך כעבור שנים, נחל הצלחה; בין הבעיטות החופשיות, בעיטות העונשין והשערים, היא ניצלה את ההזדמנות כדי לתקן את היידיש שלהם, ואף ללמד אותם נטיות פעלים ואוצר מילים.¹¹ השכונה המדוברת הייתה ויז'ה קרספו והמועדון היה, כמובן, אטלנטה.

הספורט כתרבות הוא תחום מחקר חדש יחסית בהיסטוריה של היהודים; קשה היה להתגבר על הסטריאוטיפ הרואה ביהודים עם

בצל הפּרוֹניזם

שנות הארבעים היו תקופת שגשוג למועדון הכדורגל אטלנטה, במיוחד אחרי עלייתו של חואן פרון לנשיאות ב־1946. עוד לפני כן חיזק המועדון בהדרגה את מעמדו הארגוני; הוא חנך בית מועדון ב־1942 וקנה את שטח האדמה הצמודה ששכרו אנשי צ'קריטה ג'וניורס. בניית בית המועדון תרמה רבות משום שהיא סיפקה לחברים מקום התאספות ומגוון שירותים, ואפשרה להרחיב את מעגל החברים – מרכיב בסיסי בהתפתחותו של כל מועדון. מצבת החברים מנתה 9,000 חברים. אמנם, הרחקתם של כל אלה שפיגרו בתשלום דמי החבר צמצמה את מספר החברים, אך עדיין נותרו כ־6,000 לכל הפחות. דו"ח המועדון שפורסם בראשית 1943 משקף שביעות רצון וביטחון עצמי במידה שלא הייתה מוכרת בשנות השלושים: "התקדמותו של אטלנטה מאירת עיניים, והוא ממשיך להתפתח בקצב מסחרר ולשביעות רצונם הגדולה של אלה שעוקבים אחריו בחיבה... הדרך הפיננסית הבריאה שבה הוא הולך הזניקה את הארגון קדימה, ואפשרה לו לפעול בכיוונים חשובים כדי לתעל את תוכנית הבנייה הנרחבת שלו... [ובכך יש כדי] לחזק את האופטימיות שלנו ביחס לעתיד הארגון".¹ המועדון שם לו למטרה לבנות אצטדיון חדש, והצלחותיה הצנועות של קבוצת הליגה הראשונה לא פגמו בתקוות הללו.

1 Club Atlético Atlanta, *Memoria y Balance: ejercicio (1° de enero 1942 al 31 de diciembre 1942)*, Buenos Aires: n.p., 1943, pp.13–

ביטוי נוסף ליוקרתו של אטלנטה אפשר למצוא בהקמתו של מועדון בעל אותו שם, קלוב אטלנטה דה רוסאריו (Club Atlético de Rosario), בעיר רוסאריו. בתחילת 1943 תרם אטלנטה הוותיק גביע לעמיתו הצעיר, כדי שיתחרה עליו בעירו. כשהמועדון מרוסאריו אירח למשחק את קבוצת ניואלס אולד בויס, נערכה קבלת פנים לכבוד ראשי אטלנטה מבואנוס איירס. באפריל אותה שנה הוקם חוג אוהדים בשם "סירקולו בוהמיו דֶל אַבַּאסטו" (Círculo Bohemio del Abasto). קבוצת חברים קטנה שעבדה בשוק של שכונת אלמאגרו הציגה להנהלה תוכנית שבה פירטה את הדרכים לקידום המועדון, תוך אימוץ המוטו, "למען אטלנטה גדולה". והם אכן תרמו לגיוסם של חברים חדשים.²

לצד מסיבות הריקודים, שעזרו לגייס כספים ולחזק קשרים עם תושבי השכונה, ארגן המועדון גם פסטיבל סרטים באולם הקולנוע של ויז'ה קרספו, לטובת מימון האגף החברתי של אטלנטה. את האירוע, שנערך בספטמבר 1944, כיבדו בנוכחותם אנשי רדיו ידועים כמו אוסבלדו מירנדה ואליאס פורט, המשורר והאמן הקטור גְּלִיאַרְדִי, התזמורת של פדרו לאורנס והזמר רוברטו קירוגה. שיאו של הפסטיבל היה הקרנתו של הסרט "מלחמת הגאוצ'וס" (*La Guerra Gaucha*), שהוצג לראשונה בנובמבר 1942, בבימויו של לוקאס דְּמַאָרְהָ, לפי תסריט של הוּמֶרוּ מאנסי ואוליֶס פֶּטִיט דֶה מוראט. הסרט, המבוסס על ספר באותו השם מאת ליאופולדו לוגוֹנֶס (1905), נחשב לאחד המצליחים בתולדות הקולנוע הארגנטיני. בעקבות זאת הוכתר הפסטיבל כ"ניצחון מוחלט, מבחינה חברתית וכלכלית גם יחד".³ כעבור שנה הוצג בפסטיבל סרט פחות "לאומני": "רומיאו ויוליה".

אופיו הלאומי והפטריוטי של הכדורגל ניכר במיוחד בחגיגות יום השנה ה-39 של המועדון, שהתקיימו בין 9 ל-12 באוקטובר 1943,

Ibid, p. 32 2

Club Atlético Atlanta, *Memoria y Balance: ejercicio (1° de enero al 31 de diciembre 1944)*, Buenos Aires: n.p., 1945, p. 38 3